3. Егоров В. Аверс и реверс: (Спортивная тема Д. Донского). // Советское ... 1979. – № 1. – С. 24.
4. Каталог першої Української виставки фотомистецтва. – К., 1936.
5. Л.А. Таран. Физическая культура и спорт в отечественном фотоискусстве ... века (V Міжнародна наукова конференція студентів та аспірантів "... культура, спорт та здоров'я"). – Харків, 2003.
6. Л. Волков-Ланнит. История пишется объективом. – М.: Планета, 19...
7. Морозов С.А. Русская художественная фотография 1839-1917. – М., ...
8. Морозов С.А. Советская художественная фотография 1917-1957. – М. ...
9. Н.А. Олейник, Ю.И. Грот. История физической культуры и спорта ... Харьковщине (люди, годы, факты) 1874-1950.
10. Советская фотография за десять лет. Каталог выставки. – М., 1928 г.
11. Таран Л.А. Пропаганда физической культуры и спорта средствами спортивной художественной фотографии в СССР (20-90 годы XX века). Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. за ред. Єрмакова С.С.–Харків: ХДАДМ (ХХПІ). 2003.-№ 7.
12. Фотоальбом. О, спорт, ты – мир. – М., 1984.

PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE PHOTOGRAPHIC ART OF UKRAINE 20–40-s XX CENTURY

Leonid TARAN, Alexander TOPORKOV, Lily PEGUSOVA

Kharkov institute of social progress

Abstract. The sports photo of Ukraine of 20–40-s in the XX-th century was one of the important means on business of propaganda and popularization of physical culture and sport among population. These photos brought up the moral of national pride and originality in Ukrainians, developed cultural and aesthetical values.

Key words: photographic art, XX-th century, physical culture.

ПОСАДИ У ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В АНТИЧНОМУ ПІВНІЧНОМУ ПРИЧОРНОМОР'Ї

Оксана ГРЕЧАНЮК

Львівський юридичний інститут МВС України

Постановка проблеми. Дослідження традицій національної фізичної культури – важливий чинник становлення сучасної системи фізичного виховання. Особливої уваги вчених потребують найдавніші періоди у зв'язку із недостатнім рівнем їх вивчення. Однією із найбільш яскравих і малодосліджених сторінок вітчизняної стародавньої історії фізичної культури є факт існування у Північному Причорномор'ї (Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Фанагорія та ін.) системи фізичного виховання, яка відповідала давньогрецькій традиції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проводилося відповідно до теми 1.1.3. Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту (2000-2005 роки) Державного комітету України з фізичної культури і спорту "Історико-методологічні аспекти розвитку вітчизняної фізичної культури".

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Частково питання розвитку фізичного виховання в античному Північному Причорномор'ї висвітлювалися у наукових доробках Латишева В.В. (1909, 1916), Семенова-Зусера С.О. (1940), Колеснікової Л.Г. (1964), Соломонік Е.І. (1964, 1973), Кадєєва В.І. (1996); Ручинської О.А. (1996), Гречанюк О.О. (2000) та ін. Проте в проаналізованих працях ми не знайшли дослідження спеціально присвяченого особливостям існування посад культурі фізичного виховання в північнопричорноморських містах.

Саме тому **метою нашого дослідження** стало вивчення значення, періоду існування та специфіки посад фізичного виховання на території Північного Причорномор'я в античний період.

Основні результати дослідження. Система давньогрецького фізичного виховання передбачала ряд спеціальних посад: гімнасіархи, педотриби, космети та ін.

Керівництво та нагляд за гімнасіями у кожному місті доручалися вибраним народними зборами чи радою особам – *гімнасіархам*. Ця посада вважалася особливо почесною, оскільки саме від гімнасіарха залежала фізична підготовка юнаків – майбутніх громадян та оборонців полісу. Така відповідальність доручалася лише видатним членам громади, які відзначалися особливими заслугами і вже проявили себе як добропорядні громадяни, готові творити користь для рідного міста. Гімнасіархи слідкували за фізичною та моральною підготовкою юнаків, турбувалися про будівлю гімнасію, його обладнання, опалення та освітлення, а також про своєчасне постачання оливковою олією, якою натиралися атлети під час гімнастичних занять [10, с. 221].

Відомо, що у Північному Причорномор'ї посади гімнасіарха існували у Ольвії [12, № 186], Херсонесі [12, № 418, 424, 434, 436, 437], Пантікапеї [14, № 210, 211], Танаїсі [13, № 439-441, 445-448, 451, 454, 455], Горгіппії [13, № 403]. Про це свідчать епіграфічні джерела (табл. 1).

До наших днів дійшло ім'я лише одного із гімнасіархів *Ольвії*, який жив у II ст. до н.е. – Нікодрома, сина Діонісія [12, №186]. Він у III ст. до н.е. викарбував на мармуровому базисі (вірогідно, на ньому знаходилася статуя) напис присвячений Гермесу на честь перемоги свого сина у бігу [12, №186].

Епіграфічні джерела підтверджують існування гімнасіархів у *Херсонесі* [12, №418, 424, 436, 437]. Збереглося два імені херсонесців, що обіймали цю почесну посаду: Агасікл, син Ктесія в III ст. до н.е. [12, № 418] та Демотел, син Феофіла у II ст. н.е. [12, № 436]. Окрім того, ще в ряді херсонеських написів є згадки про гімнасіархів, імена яких не збереглися [12, № 424, 434, 437]. Через фрагментарність відомостей досі залишається невідомим, чи була гімнасіархія у Херсонесі постійною магістратурою, чи залишалася літургією, яку доручали найбагатшим громадянам міста [7, с. 72-73].

Праця керівника гімнасію, очевидно, була почесною та високо цінувалася у херсонеській громаді. Про це свідчить напис III ст. до н.е. на постаменті статуї Агасіклу, сину Ктесія [12, № 418; 156, с. 17]. Агасікл, безсумнівно, – видатний громадянин Херсонесу, неодноразово обирався на важливі державні посади та приніс немало користі рідному місту. І серед іншого був удостоєний великої честі бути обраним гімнасіархом.

Таблиця

Посади у галузі фізичного виховання в Північному Причорномор'ї (за епіграфічними джерелами)

Місто	*Датування згадки*	*Ім'я посадової особи*	*Епіграфічні джерела*
		гімнасіархи	
Ольвія	III ст. до н.е.	Нікодром, син Діонісія	IOSPE I^2, № 186 [12]
Херсонес	III ст. до н.е.	Агасікл, син Ктесія	IOSPE I^2, № 418 [12]
Херсонес	II ст. н.е.	Демотел, син Феофіла	IOSPE I^2, №436 [12]
Херсонес	I-II ст. н.е.	невідоме	IOSPE I^2, №437 [12]
Херсонес	I-II ст. н.е.	невідоме	IOSPE I^2, №424 [12]
Херсонес	II ст. н.е.	невідоме	IOSPE I^2, №610 (?) [12]
Пантікапей	II ст. н.е.	Лісімах, син Харітона	IOSPE IV, № 210 [14] = КБН №
Пантікапей	III ст. н.е.	Дад, син Антімаха	IOSPE IV, №211 [14] = КБН №
Пантікапей	невизначене	невідоме	IOSPE II, №316 [13] = КБН, №
Горгіппія	II ст. н.е.	Фарнакіон	IOSPE II, №403 [13] = КБН, №
Танаїс	154-171 рр. н.е.	…, син Менестрата	IOSPE II, № 439 [13] = КБН, №
Танаїс	II ст. н.е.	Фанн	IOSPE II, №441 [13] = КБН, №
Танаїс	II ст. н.е.	Менофіл, син Хрестіона	IOSPE II, №442 [13] = КБН, №
Танаїс	II ст. н.е.	…, син Кінола	IOSPE II, №440 [13] = КБН, №
Танаїс	III ст. н.е.	Басилід, син Феоніка	IOSPE II, №445 [13] = КБН, №
Танаїс	220 р. н.е.	Феагар, син Антисфена	IOSPE II, №446 [13] = КБН, №
Танаїс	225 р. н.е.	Балодій, син Деметрія	IOSPE II, №447 [13] = КБН, №
Танаїс	225 р. н.е.	Гераклід, син Геракліда	IOSPE II, №448 [13] = КБН, №
Танаїс	228 р. н.е.	Фазінам, син Фазінама	IOSPE II, №451 [13] = КБН, №
Танаїс	224 р. н.е.	Макарій, син Мастуса	IOSPE II,№454 [13] = КБН, №
Танаїс	III ст. н.е.	Фадінам, син Каллістіона	IOSPE II, №455 [13] = КБН, №
		педотриб	
Пантікапей	I ст. до н.е.	Фарнак, син Фарнака	IOSPE II, № 299 [13] = КБН №
		космет	
Фанагорія	179 р. н.е.	Агаф, син Саклея	Блаватская Т.В. (1948) [1].

Про ще одного керівника херсонеського гімнасію Демотела, сина Феофіла, дізнаємося із напису на нижній частині мармурової плити II ст. н.е. [12, № 436]. В.В. Латишев (1909), розглядаючи цей напис, доводить, що це гімн, присвячений Гермесу як покровителю атлетичних ігор, палестр і гімнасіїв і припускає, що на верхній частині цієї плити було викарбувано список переможців на іграх [5, с. 311-313].

Відзначимо, що в містах *Боспорського царства* згадки про гімнасіархів зустрічаються лише серед посадових осіб фіасів II-III ст. н.е. Т.Н.Кніпович у цим зауважує, що, окрім культових функцій, релігійні союзи, очевидно, відігравали певну роль у фізичному вихованні молоді [3, с. 105-115]. Зі списків та посвячень (синодів) міст *Боспорського царства* дізнаємося, що у II-III ст. н.е. гімнасіархами *Пантікапеї* були Лісімах, син Харітона [4, №90] та Дад, син Антімаха [4, №

Горгіппії – Фарнакіон [4, №1140]; у Танаїсі – Фанн [4, №1263], Менофіл, син Хрестіона [4, №1264], Басилід, син Феоніка [4, №1277], Фіагар, син Антісфена [4, №1278], Балодій, син Деметрія [4, № 1279], Гераклід, син Геракліда [4, № 1280], Фазінам, син Фазінама [4, № 1282], Макарій, син Мастуса [4, № 1287], Фадінам, син Каллістіона [4, № 1288] та інші.

Цікаві дані одержані завдяки аналізу існування посади гімнасіарха у Танаїсі (див. табл. 1). Як бачимо із таблиці 1, за наявними епіграфічними джерелами, цей пост у Танаїсі впродовж II-III ст. н.е. обіймали десятеро різних людей. Найбільш показовим є проміжок часу у середині III ст. н.е. щодо якого збереглося п'ять написів із зазначенням конкретної дати (див. табл. 1). На жодній із цих плит імена гімнасіархів не повторюються двічі, навіть у написах, що датуються одним роком (225 р. н.е.). Отже, можна зробити висновок про виборність, а не спадковість даної посади та невелику тривалість перебування гімнасіархів на даному посту.

Той факт, що до переліку посадових осіб членів релігійних союзів у римський період входили керівники гімнасію свідчить про тяглість тіловиховних традицій у Північному Причорномор'ї та постійну турботу про здоров'я й належний фізичний стан молодого покоління у північнопричорноморських містах.

Аналізуючи датування епіграфічних згадок про існування посади гімнасіарха у містах Північного Причорномор'я, зауважуємо, що перші згадки про цей пост у північнопонтійських написах датуються III ст. до н.е., останні III ст. н.е. (див. табл. 1). При цьому, імена керівників гімнасіїв неодноразово зустрічаються і у проміжку між цими датами, зокрема, у перші століття нашої ери (див. табл. 1).

У перші століття нашої різко збільшується кількість епіграфічних джерел, у яких йдеться про посаду керівника гімнасію, особливо у містах Боспорського царства Танаїсі, Горгіппії, Пантікапеї) (див. табл. 1). Це пов'язано із появою на Боспорі релігійних фіасів і синодів, які у присвятах перераховували своїх членів, вказуючи також і посаду. Як уже згадувалося, серед вищих посадових осіб цих організацій були також гімнасіархи.

Таким чином, гімнасіархи діяли у Північному Причорномор'ї майже впродовж всього часу існування тут античних міст.

Безпосередньо за фізичну підготовку учнів гімнасію відповідали *педотриби* – вчителі гімнастики. Вони не лише навчали, але й виховували своїх учнів, а у випадку необхідності карали за непослух [10, p. 63-65]. Сьогодні відомо ім'я лише одного із північнопричорноморських педотрибів – Фарнака, син Фарнака [4, с. 125-127, № 129]. О.О.Семенов-Зусер аналізуючи напис на його честь прийшов до висновку, що це був спеціаліст запрошений із Синопи у Пантікапей за наймом [6, с. 14-15]. Це може свідчити про досередній обмін кадрами у галузі фізичної культури вже у часи античності та важливість тілесного виховання для громадян Північного Причорномор'я.

Щодо керуванням у північнопричорноморських містах інститутом ефебії. Професор В.І. Кадеєв, спираючись на факт, що у деяких давньогрецьких державах, зокрема, у метрополії Гераклеї Понтійської та Херсонесу – Мегарах, гімнасіарх був керівником ефебів [10, p. 183], припускає те ж стосовно Херсонесу. Він стверджує, що херсонеські гімнасіархи були магістратами, а не літургами і не лише керували гімнасієм, але й відповідали за фізичну та військову підготовку ефебів [2, с. 121].

Практика керівництва гімнасіархами підготовкою ефебів існувала не у всіх давньогрецьких містах. Зокрема, у Аттіці та на острові Хіос ці обов'язки покладалися спеціально обрану особу з певним рівнем професійної підготовки – *косметa* [9,

с.170 і наст., № 66, 67]. Космет керував державною школою, в якій молодь від … років в якості ефебів проходила однорічний або дворічний курс навчання. Обов'язки космета були почесними, але разом із тим обтяжливими [1, с. 82]. З написів Аттики відомо, що людина, яка обіймала цю посаду витрачала власні кошти на жертвоприношення, ігри, заняття й утримання ефебів [15, № 717]. Зазвичай, в Аттиці космети обирали членів найбільш родовитих сімей [9, с. 170], причому в римський час це перетворилося майже у правило [1, с. 83].

Існування посади космета у Північному Причорномор'ї засвідчено написом з Фанагорії, який датується 179 р. н.е.

З напису видно що, у Північному Причорномор'ї зберігається аттічна традиція обирання на посаду космета громадян із видатних і багатих сімей. Адже, Агаф Старший – син начальника острова (мається на увазі Таманський півострів, який у давнину був архіпелагом [1, с. 81]), сам займав цілий ряд високих державних посад: начальник канцелярії, політарх (очолював громадян Фанагорії), логах (один із вищих військових чинів на Боспорі) і, на завершення, космет [1, с. 77-84]. Судячи з того, що людина, яка все життя займала високе положення у суспільному житті Борпорської держави, була воєначальником, мала великий життєвий досвід на завершення кар'єри очолювала ефебій, посада космета мала велику вагу серед громадян. Що й зрозуміло, оскільки саме інститут ефебії був завершальним і, можливо, найважливішим етапом у вихованні майбутнього громадянина полісу, його оборонця і тому така честь довірялася лише найдостойнішим.

Висновки

Отже, за фізичну підготовку молоді у античних північнопричорноморських міст відповідали спеціально обрані особи: гімнасіархи, педотриби та космети (див. табл. 1). За епіграфічними джерелами дані посади існують майже в усіх найбільших міст Північного Причорномор'я: Ольвії, Херсонесі, Пантікапеї, Горгіппії, Танаїсі та Фанагорії (див. табл. 1). При цьому часовий діапазон діяльності посадових осіб у галузі фізичного виховання охоплює період з III ст. до н.е. по III ст. н.е. із значним зростанням кількості згадок у перших століттях нашої ери (див. табл. 1). Всі ці посади користувалися великою повагою і на них обиралися лише найдостойніші та, що найголовніше, найдосвідченіші громадяни, як правило з відомих родин. Епіграфічні джерела свідчать, що діяльність викладачів фізичного виховання не припинялася впродовж майже всього періоду існування полісів у античному Північному Причорномор'ї.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК ОКРЕМИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНІВ

1. *Гімнасій* – школа фізичного та духовного виховання у Стародавній Греції.
2. *Гімнасіарх* – керівник гімнасію.
3. *Епіграфічні джерела* – стародавні та середньовічні написи на каменях, металічних, дерев'яних, кістяних, скляних і керамічних виробах.
4. *Ефеби* – юнаки, які у віці 18–20 років проходили військово-фізичну підготовку та несли військову службу.
5. *Космет* – керівник державної школи, в якій молодь від 18 років, в якості ефебів проходила однорічний або дворічний курс навчання.
6. *Літургія* – виконання певних дій на благо міста власним коштом.
7. *Магістратура* – виконання певних обов'язків на державній службі коштом міста

8. *Палестра* – площадка для занять фізичними вправами, як правило, оточена колонами, школа боротьби.
9. *Педотриб* – вчитель гімнастики.
10. *Фіас (синод)* – релігійний союз.

Література

1. *Блаватская Т.В. Надпись Агафа из Фанагории // Вестник древней истории. – 1948. – № 4. –С.77-84.*
2. *Кадеев В.И. Херсонес Таврический: Быт и культура (I-III вв. н.э.). – Харьков, 1996. – 208 с.*
3. *Книпович Т.Н. Танаис: Историко-археологическое исследование. – Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1949. – 180 с.*
4. *Корпус боспорских надписей. – Москва; Ленинград: Наука, 1965. – 951 с.*
5. *Латышев В.В. Pontika (Понтика): Изборник научных и критических статей на истории, археологии, географии и эпиграфике Скифии, Кавказа и греческих колоний на побережье Черного моря. – Санкт-Петербург: Изд-во ИАК, 1909. – 430 с.*
6. *Семёнов-Зусер С.А. Физическая культура и зрелища в древне-греческих колониях северного Причерноморья. – Харьков, 1940. – 44 с.*
7. *Соломоник Э.И. Греческие надписи из района античного театра в Херсонесе // Вестник древней истории. – 1967. – № 1. –С.69-78.*
8. *Соломоник Э.И. Каменная летопись Херсонеса: Греческие лапидарные надписи античного времени. – Симферополь: Таврия, 1990. – 112 с.*
9. *Dumont A. Essai sur l'éphébie anttique // Hesperia. Journal of the American School at classical Studies at Athens. – Vol. ŐV.*
10. *Forbes C.A. Greek Physical Education. – New-York; London, 1971.*
11. *Jones A.H.M. Greek City from Alexander to Justinian. – Oxford, 1940. – 393 p.*
12. *Latyschev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1916. – Vol. I, – Ed. 2. – 594 p.*
13. *Latyschev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1890. – Vol. II. – 352 p.*
14. *Latyschev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. – Petropoli, 1901. – Vol. IV. – 259 p.*
15. *Sylloge inscriptionum Graecarum. Lipsiae / G.Dittenberger. – Ed.3. – Lipsia: Hirzel, 1915-1924. – Vol. I-4. – 780, 627, 402, 638 p.*

POSTS IN SPHERE OF PHYSICAL EDUCATION IN ANCIENT NORTHERN COAST OF THE BLACK SEA

Oksana HRECHANYUK

Lviv Law Institute of the Ministry of Internal Affairs

Abstract. Having done the investigation of archaeological and epigraphic sources we draw a conclusion of existence on the territory of the Northern coast of Black Sea from V centuries B.C. to III centuries A.D. of system of physical education similar to analogous system that existed in Antique Greece. Teaching the youth in Northern coast cities was held in gymnasions under the surveillance of gymnasiarchoses and paidotribes. The final school was the institute of ephebeia that was governed by kosmetos.

Key words: physical education, archaeological and epigraphic sources.